

Makale Bilgisi / Article Info

Geliş / Recieved: 20.01.2022

Kabul / Accepted: 12.04.2022

Araştırma Makalesi / Research Article

Doi Numarası / Doi Number: [10.55666/folklor.1060677](https://doi.org/10.55666/folklor.1060677)

MAHTUMKULU'NUN ŞİİRLERİNDEKİ KELİME SERVETİNİN DÖNEMİN HAYATINI YANSITMADAKİ ÖNEMİ: MESLEK ADLARI ÖRNEĞİNDE

Tagandurdy BEKJAYEV*

Öz

Türkmencenin tarihinin araştırılmasında yazılı metinler büyük önem taşımaktadır. Türkmencenin 18. yüzyıldaki durumunun bilimsel analizinde Mahtumkulu'nun şiirlerine ait kelime servetinin ayrıcalığından bahsetmek gerekmektedir. Dilin yaşamla ilişkisi söz varlığı aracılığıyla ortaya çıkar. Bu bakımdan Mahtumkulu'nun şiirlerinin söz varlığı, o dönemin hayatını beyan etmede önemli bir kaynaktır.

Mahtumkulu'nun şiirlerinde kullanılan her kelime, halkın tarihi, millî ve manevî durumu ile doğrudan bağlantılıdır. Büyük şairin şiirlerinin söz varlığının teşekkülünde meslek sözleri de önemli bir yere sahiptir. Meslek sözleri şiirlerin diline millî ışık vermekle birlikte, insanımızın hayat özelliklerini anlatmakta çok önemlidir. Türkmen halkının tarihi ve psikolojisi ile yakından ilgilidir. Meslek sözlerinin araştırılmasının gerekliliğinin nedenlerinden biri de onların bazılarının kullanımdan kalkmaya başlamasıdır. Bundan dolayı kaybolmaya yüz tutan meslek ile ilgili kelimelerin anlamlarının araştırılması, bu tür kelimelerin yeniden kullanılması dilbilimin önemli konularından biridir. Mahtumkulu'nun şiirleri, kullanımdan kalkan veya nadiren kullanılan meslek sözlerinin günümüz ve gelecek nesillerimize aktarılması, onların anlamlarının açıklanması ve yeniden kullanılması açısından çok değerlidir.

Mahtumkulu'nun şiirlerinde genellikle hayvancılık, tarım, askeri işler ve kuyumculuk ile ilgili kelimelere rastlanılmaktadır. Bu meslekler Türkmen halkının tarihinde önemli rol oynamış, doğal koşulların ve yaşamın gereklerine göre giderek daha popüler hale gelmiştir. Türkmenistan topraklarında yaşayan halklar yukarıda belirtilen mesleklerle eski çağlardan beri uğraşmaktadırlar. Arkeologların araştırmaları sonucunda, güney Türkmenistan'da MÖ VI. bin yılda toprak ekimi olduğu tespit edilmiştir. Ülkemiz sınırlarında yapılan kazılar hayvancılık, demircilik, çömlekçilik gibi mesleklerin çok eski çağlardan beri devam ettiğini kanıtlamaktadır. Mesleklerin daha geniş bir alana yayılması ve insanların hayatında da derin tesirlere neden olması, söz konusu meslek ve mesleklerle ilgili kelimelerin dilin söz varlığında daha aktif hâle gelmesine neden olmuştur.

Mahtumkulu'nun şiirlerinde bulunan meslek sözlerinin arasında askeri işler ve kuyumculuk ile ilgili kelimelerin yanı sıra o dönemin bilimsel ve dinî kavramlarının sayısı da çoktur. Bunun nedeni, dönemin durumu, şairin kendi mesleği, onu çevreleyen sosyokültürel hayat ile açıklanabilir. Mahtumkulu'nun şiirlerinin dilbilimsel metotlarla incelenmesi, dil biliminin yeni bir alanı olan toplumdilbiliminin Türkmen dilbilimi çalışmaları içerisinde gelişmesi için yeni imkânlar oluşturmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Mahtumkulu, Türkmen edebiyatı, 18. yüzyıl, dil, toplum.

* Öğr. Gör., Türkmenistan İlimler Akademisi, Milli El Yazmaları Enstitüsü, Aşkabat/ Türkmenistan, taganbekje91@gmail.com
ORCID: 0000-0002-3547-8851

THE IMPORTANCE OF WORD WEALTH IN MAHTUMKULU'S POEMS IN REFLECTING THE LIFE OF THE PERIOD: IN THE EXAMPLE OF PROFESSIONAL NAMES

Abstract

There is a big advantage of written monuments in learning the history of the Turkmen language. On doing the 18th century scientific analysis of the Turkmen language, it is necessary to discuss the special peculiarity of the vocabulary context of the poems of Magtymguly. The co-relation of a language and life is reflected by a vocabulary context. From this point of view, the vocabulary context of poems of Magtymguly is the important source of describing people's life at that period of time.

Being directly connected with the history and national-spiritual heritage of the nation, every word and phraseological unit used in the poems of Magtymguly attract one's attention. There is a major role of professional words in creating the vocabulary context of poems of the great writer. Professional words are very advantageous in giving a national reverberation to the language of poems and describing the special peculiarities of our people's lives. They are closely related with the history and psychology of the Turkmen nation. One of the reasons of necessity of learning the professional words is that some of them are being detached from the usage. That's why studying the meaning of the words concerning the occupations remaining behind and re-introducing those kinds of words to our speech are among the important tasks of linguistics. Poems of the great Magtymguly are very valuable in teaching our present and future generations the words left behind or rarely used, explaining their deep meaning, and re-introducing them into our speech.

Usually we come across the words related to cattle-breeding, agriculture, military topics in the poems of Magtymguly. Having a great advantage in the history of the Turkmen nation, these occupations were of a prestigious temper getting along with the demands and conditions of life and nature. The fact that people who lived in the territory of Turkmenistan were involved in the occupations mentioned above, takes its roots from the ancient times. Archeological researches done in the territory of our country also prove that such occupations as cattle-breeding, iron-processing have been in use since ancient times. The wider careers and occupations spread, the deeper they are placed and, as a result, the words connected with those occupations are actively used in the vocabulary context of a language.

Among the professional words which we come across in the poems of Magtymguly, a big quantity is occupied by the words related to military topics, jewelry arts, and also scientific-religious definitions of that time. Its reason could be explained by the time's condition, the career of the author and the lifestyle he is surrounded by. The study of poems of Magtymguly from the point of view of linguistics creates new opportunities for developing the new branch of linguistics, the socio-linguistics, based on the example of the Turkmen linguistics.

Keywords: Mahtumkulu, Turkmen literature, 18th century, language, society.

Giriş

Diliň taryhyny öwrenmekde ýazuw ýadygärlikleriniň örän uly ähmiýeti bar. XVIII asyr türkmen diliniň taryhy barada gürrüň edilende Magtymgulynyň goşgularynyň sözlük düzüminiň özboluşly aýratynlygy ünsüni özüne çekýär. Sebäbi, Türkmenistanyň Hormatly Prezidenti Gurbanguly Berdimuhamedowyň jaýdar belleýşi ýaly: „Magtymgula diňe şahyr hökmünde garalsa, bärden gaýdyldygy bolar. Ol diňe bir türkmen halkynyň däl, eýsem dünýäniň pelsepewi pikirleriniň şöhlelendiren akyldar şahyrdyr.“ (Magtymguly 2013: 3). Diliň durmuş bilen gatnaşygy sözlük düzümiň üsti bilen ýüze çykarylýar. Şu nukdaýnazardan Magtymgulynyň goşgularynyň sözlük düzümi şol döwürň durmuşyny beýan etmekte möhüm çüşmedir.

Magtymgulynyň goşgularynda ulanylan her bir söz halkyň taryhy, milli-ruhy ahwaly bilen gönüden-göni baglylydyr. Beýik şahyryň goşgularynyň sözlük düzümini emele getirmekde kär-hünär sözleriniň hem uly paýy bar. Kär-hünär sözleri goşgularyň diline milli öwüşgin çäkmekde, halkymyzyň durmuş aýratynlyklaryny beýan etmekte örän ähmiýetlidir. Olar türkmen halkynyň taryhy, psihologiýasy bilen berk baglanyşyklydyr. Kär-hünär sözleriniň öwrenilmeginiň zerurlygynyň sebäpleriniň biri-de olaryň käbiriniň ulanylyşdan galyp barýanlygyndadyr. Şonuň üçin hem ýitip barýan kärler bilen baglanyşykly sözleriň manysyny öwrenmek, şeýle sözleri gaýtadan ulanylyşa girizmek dil biliminiň wajyp meselelerine degişlidir. Beýik Magtymgulynyň goşgulary ulanylyşdan galan ýa-da ulanylmagy seýrekän kär-hünär sözlerini häzirkiki we geljekki nesillerimize ýetirmekde, olaryň manylaryny düşündirmekte girizmekde örän gymmatlydyr.

Magtymgulynyň goşgularynda köplenç, harby işler, maldarçylyk, ekerançylyk, zergärçilik bilen baglanyşykly sözler duş gelýär. Bu kärlerler, hünärler türkmen halkynyň taryhynda uly ähmiýete eýe bolup, tebigy şertleriň, durmuşyň talaplaryna görä ýörgünli häsiýete eýe bolupdyr. Şygylardaky kär-hünär sözleriniň goşgynyň berýän umumy pikirine, mazmunyna laýyklykda göçme mana hem eýe bolup bilýändigini bellemek zerurdyr.

Harby işler bilen bagly kär-hünär sözleri. Magtymgulynyň goşgularyndaky kär-hünär sözleriniň arasynda harby işler bilen bagly sözleriň has köplüginin sebäbini halkymyzyň taryhynda harby işleriň möhüm orny eýeländigini bilen düşündirmek bolar. Has gadymy döwürlerden bäri birtopar sözler türkmen halkynyň durmuşynda harby işlerde işjeň ulanylyp, harby leksikany emele getiripdir. Ilkibaşda harby leksika degişli sözler halkyň durmuşynda gündelik ulanylýan ýönekeý gurallaryň adyndan ybarat bolupdyr. Şonuň netijesinde hem türkmen diliniň harby leksikasy beýleki kesp-kärlere degişli kär-hünär sözleri bilen baglanyşygy saklapdyr.

Harby leksika türki dillerde giňişleýin öwrenilipdir. Muňa T.Baýjanowyň D.G.Bagyşowyň, H.A.Dadabaýewiň, Ý.A.Ýakowlewiň işlerini mysal getirmek bolar (Bekjäýew 2009: 93). Harby leksika özbek, azerbaýjan, gazak, türk dilleriniň mysalynda has-da çuňňur ylmy derňewe sezewar edilipdir.

Türkmen dilinde harby leksika barada edilen ilkinji iş hökmünde H.Welmyradow bilen A.Nyýazowyň düzen sözlüginde mysal getirmek bolar (Welmyradow vd. 1934). Bu sözlük 2730 sany sözi öz içine almak bilen, rus dilinden türkmen diline sözleri terjime etmekte showly çykan işleriň biridir. Türkmen diliniň harby leksikasy soňky döwürlerde düýpli ylmy derňewe sezewar edildi. Ç.Garajaýewiň “Türkmen dilinde harby leksika” atly kitabynda türkmen diliniň, şol sanda türki dilleriň harby adalgalary, alynma adalgalar derňelýär. Harby işlerde ulanylýan gurallar görnüşleri boýunça bölümlere bölünýär. Türkmen diliniň harby leksikasynda söz ýasalýş hem awtoryň nazaryndan sypmandyr. Diýmek, türkmen dilinde harby leksikany öwrenmegiň ylmy esasy goýlupdyr. Ýöne, aýratyn alnan şahyryň, ýazyjynyň eseriniň mysalynda harby leksika doly öwrenilmändir.

Magtymgulynyň goşgularynda duş gelýän harby leksika özboluşly aýratynlygy bilen tapawutlanýar. Magtymgulynyň goşgularynda ulanylan harby leksikanyň düzümi dürülügi, çäginin giňligi bilen ünsüni çekýär. Olary ýaraglaryň, ýaraglaryň düzümi bölekleriniň atlary, harby işler bilen bagly umumy sözler ýaly bölümlere bölmek bolar.

Ýaraglaryň atlary: Magtymgulynyň goşgularynda ýaraglaryň atlary bilen bagly *gylyç, galkan, ýaý, pyçak, hanjar* ýaly sözler gabat gelýär. Bulardan *gylyç, ýaý, pyçak, hanjar, manjanyk, gürzi, galkan, tüpeň* sözleri türkmen diliniň leksikasynda gadymy döwürlerden bäri ulanylyp ýörlen sözlere degişlidir. Muňa şahryň goşgularyndan alnan mysallar arkaly seredeliň :

Magtymguly, Rumystana,

Çaldy *gylyç* Hindistana. (Magtymguly 1994: 51).

Samarkant tagtynda gurlan *ýaýlara*,

Mehdiýä deň helpsiz serpaýlara. (Magtymguly 1994:70).

Pyçaklar bile soýarlar

Deriňi, binamaz çirkin. (Magtymguly 1994: 204).

Adam ogly, pelek seniň

Bir gün donun biçer gider!

Saňa urar *hanjaryny*,

Jellat ganyň saçar gider! (Magtymguly 1994: 4).

Manjanykga baglanyp, bir ataş içre oklanan

Käbe binýat eýlegen mygmary gördüm-şondadyr. (Magtymguly 1994:11).

Müňkür, Nekir girgende, «Min rebbiň?» diýp durganda,

Gürzi alyp urganda, ne kylgaý sen, binamaz? (Magtymguly1994: 230).

Egnige *galkan* salyp, elige aldy zülpükar,

İki dünýäniň gülüdir ol Hasan birle Husaýyn. (Magtymguly 1994: 239).

On başime ýetemde, *tiri-tüpeň* atardym,

On ýedige baramda, yşk söwdasyn göterdim,

Yşkyň söwdasy bilen sürüp, meýdana geldim. (Magtymguly 1994: 30)

Ýokardaky setirlerdäki ýarag atlaryndan, *gylyç, ýaý, pyçak, hanjar, manjanyk, gürzi, galkan, tüpeň* sözleri türkmen diliniň sözlük düzüminde ýörgünli ulanyp gelýän hem bolsalar, olaryň käbiriniň manysyny düşündirmek artykmaçlyk etmese gerek. Mysal üçin, *gürzi*- uýy tommaýly urmak üçin ulanylýan ýarag, *manjanyk* bolsa- gadymy döwürlerde daş, gülle we ş.m. zatlary daşa atmak üçin ulanylan harby guralyň bir görnüşidir (Meredow 1997: 488).

Ýaraglaryň düzüm bölekleriň atlary: Magtymgulynyň goşgularynda duş gelýän harby işler bilen bagly sözleriň arasynda ýaraglaryň düzüm bölekleriniň, şeýle-de söweş esbaplarynyň atlary-da ýygy-ýygydan gabat gelýär:

Hanjar çykdy *gynyndan*

Tä et kese ýanyndan,

Laçyn tutdy golundan,

Diýdi: “Kesme ýa Aly!” (Magtymguly 1994: 23).

Ejabet *nyşanyna* nyýaz okum duş gelmez,

Yhlas bile tilengen dergahyňdan boş gelmez, (Magtymguly 1994:53).

Ýigit gerek, meýdan içre dik ola,

Ýigide *ok* bile ýaýlar atyla. (Magtymguly 1994: 74).

Söz ýarasyndan gaçawer,

Tyg ýarasy biter gider. (Magtymguly 1994: 91).

Mysallardaky *gyn*, *nyşana*, *ok*, *tyg* sözleri harby işler bilen bagly zatlaryň atlarydyr. *Gyn*-pyçagyň we gyljyň tygyna laýyk edip, gaýyşdan we ş.m tikilýän gap (TDS 1962, 226 s.). *Nyşana*- okuw, öwrenmek, ýaryş maksady bilen atyş predmeti (TDS 1962: 473 s.). *Ok*-1.Ýaý bilen atylýan, ujy peýkamly göni çybyk. 2. Tüpeň, pulemyot, rewolwer we ş.m. ýaraglarda atmak üçin içi dâriden doldurylan, agzyna gurşun dykylan peşen (TDS 1962, 484 s.). *Tyg*-1. Sowuk ýaragyň ýitelip gidýän durky, uzynlygy. 2. Sowuk ýaraglaryň umumy ady (TDS 1962: 666).

Harby işler bilen bagly umumy sözler: Beýik akyldarymyz Magtymgulynyň goşgularyndaky harby leksikanyň belli bir bölegini harbi işler bilen bagly umumy sözler eýeleýär. Olara harby enjamlaryň, söweş tärleriniň, goşun bölekleriniň, harby derejeleriň we ş.m atlary degişlidir.

Goşgularda duşýan “dâri” sözi ot açyjy ýaragy göçürmek üçin peýdalanylýan partlaýjy maddany aňlatsa, “nöker”- goşundaky esgeri, “naýzabaz” naýza göterijini aňladýar.

Dünýä durar, hiç tükenmez bu galla,

Ömür baka berse, kyrkdyr bir pille,

Ajal otdur, ten myltukdyr, jan – gülle,

Ryzk *däri*ge ataş düşse, göçer sen. (Magtymguly 1994: 112)

Üç mün *naýzabazy* bardy *nökerden*,

Tört mün pildary bar gala ýykardan,

Teke, salyr ýöriş etse ýokardan,

Duşmanyň namardy, merdi bilinmez. (Magtymguly 1994: 131).

Maldarçylyk bilen bagly kär-hünär sözler.

Magtymgulynyň goşgularyndaky kär-hünär sözleriniň uly bölegini maldarçylyk bilen bagly sözler düzýär. Bu sözler halkyň milli aýratynlygyny, dil baýlygynyň çäksiz mümkinçiliklerini, sözleriniň gadymylygyny görkezýär. Maldarçylyk bilen baglanyşykly sözler türkmen diliniň sözlük düzüminde ýüzlerçe ýyllaryň dowamynda ulanylyp gelýär. Ol sözler birbada kär-hünär sözleri hökmünde ýüze çykman,

maldarçylygyň kär görnüşiinde durmuşa ornaşanyndan soň kär-hünär sözlerine öwrülipdir. Maldarçylyk leksikasy boýunça işler türki dillerde ýigriminji asyryň ellinji ýyllaryndan başlap duş gelýär (Bekjayew 2009: 92). Bu işlerde aýratyn alnan dilleriň mysalynda ylmy derňew edilýär, olaryň çeşmeleri yzarlanýlar.

Türkmen diliniň maldarçylyk bilen bagly sözleri beýleki türki dillere garanynda biraz soňrak öwrenilip başlandy. Bu babatda birnäçe ylmy işler ýerine ýetirildi (Bekjayew 2009: 95). Olaryň ilkinjisi hökmünde Z.B.Muhammedowanyň makalasyňy görkezmek bolar.

Magtymgulynyň goşgularyndaky maldarçylyk bilen bagly kär-hünär sözlerini mallaryň, olaryň esbaplarynyň, mallar bilen bagly beýleki zatlaryň atlary ýaly bölümlere bölmek mümkin. Goşgularda dowarlaryň, gylýallaryň, düýeleriň dürli görnüşdäkileriniň, ýaşdakylarynyň atlary bilen bagly sözler ýgy-ýgydan gabat gelýär:

Bir *yaby* baýrakny aladyr çapmaý,
Bir *bedew* gezmekde gaýdyp baradyr. (3 sah).

Gul-garabaş, malyň, *atyň-eşegiň*,
At-ýarag, esbapyň, donuň-guşagyň, (33 sah).

Birniçe gümrahlar iman atandy,
Imanyňy *koy-guzyga* satandy,(67 sah).

Saparkeşler ýyrak ýoldan gaýdanda,
Agyr ýükli *şütürleri* haýdanda, (68 sah).

Ýetmiş iki süri *dowar*,
Çopany bir bakar gördüm. (93 sah).

Jähennem gahryndan çekse zybana,
Ner, bugra sypatly uçgun çykarlar. (113 sah).

At alsaň gyr algyl, mekrudyr akýal,
Kitapda görüner çaman-garagol. (116 sah).

Bedew bar, pul berseň, bahasy ýetmez,
Bardyr *bedew*, salan juluna degmez. (118 sah).

Goç demli, guş tenli galkan gulagy,
Depesi üstünde dört gyran geler.(147 sah).

Bedew ýabydan ýeg olmaz,

Meger reftary bolmasa. (220 sah).

Magtymgulynyň goşgularyndan alnan mysallarda ýaby, bedew, at, eşek, koý (goýun), guzy, dowar, ner, bugra, goç, şütür ýaly maldarçylyk bilen bagly sözler yzygiderli duş gelýär.

Bu sözleriň käbiri, mysal üçin ner, bugra, şütür sözleriniň az-kem düşnüksiz bolmagy mümkin. Olaryň hemmesi düýedarçylyk bilen bagly sözlerdir. Ner-arwana bilen bugradan bolan erkek düýe. Bugra-iki örküçli düýe, aýry. “Şütür” sözi hem umuman, düýäni aňladýar. Gadymy türkmen ölçeglerinde bir düýe ýüküne “şütürwar” diýilýär.

Magtymgulynyň goşgularyndaky maldarçylyk bilen bagly sözleriň arasynda maldarçylykda ulanylýan esbaplar, enjamlar bilen bagly sözler hem bar:

Bir Pyraga tylla *eger* goýular,

Muhammede engam bolsa gerekdir. (212 sah).

On bir ymam goluňyzdan goldarlar,

Jylawňyzda ymam Aly siziňdir. (71 sah).

Göya ki bir *sarwan* men, kerwen yzyn ýitirgen,

Ugrum, ýönüm bilmeýin, ýol üstünde oturgan, (52 sah).

Gana batdy *üzeňniler*,

Alynyň desti gan oldy. (51 sah).

Ýetmiş hülle geýip, tagta gonarlar,

Zeberjed *uýanly* Byrag müneler. (141 sah).

Bu ýerdäki eger (eýer), jylaw, sarwan, üzeňni, çopan maldarçylykda ulanylýan sözlerdir. Jylaw-agyzdyrygyň ýa-da noqtanyň iki tarapyna berkidilen gaýyş bagy, eýer- üstünde oturmak üçin ata salynýan esbapy, üzeňni-atyň üstünde oturylanda, şeýle-de ata münülende aýak goýulýan demirden ýasalan esbapy, sarwan-düýe çopanyny, uýan-gaýyşdan tikilip, atyň kellesine geýdiriyän esbapy aňladýar.

Ekerançylyk bilen bagly kär-hünär sözleri: Magtymgulynyň goşgularynda ekerançylyk bilen baglanyşykly sözler hem bardyr. Ýer işläp bejermegiň, ekerançylygyň ilkinji alamatlarynyň Günorta Türkmenistanda dörandigini ylmy maglumatlar subut edýär. Bu döwür (biziň eýýamymyzdan öňki VI-V üňýyllyklar) neolit döwrüne degişli Jeýtun medeniýeti diýlip atlandyrylýar (Penjiýew 1979:7). Geçen uzak döwrüň dowamynda ekerançylyk bilen baglanyşykly kär-hünär sözleri doly kemala gelip, özbaşdak hünär leksikasyny döredipdir. Magtymgulynyň goşgularyndaky ekerançylyga degişli sözlerden bugdaý, tohum, saman, künde sözlerini mysal getirmek bolar:

Nurundan ýaratdy iki azyzy,

Bugdaý iýp, bähıştenden aýrylmadymy? (78 sah).

*Bugday' tohum göge uçar,
Alymlardan ylym gaçar. (92 sah).*

*Zyba boýuga geýgüziban hylgaty-şahy,
Bagzyny görüň, bi ser-u saman bolup ötdi! (94 sah).*

*Puşeymanlar kylyp anda,
Aýagynda agyr künde. (204 sah).*

Bu ýerde „künde“ sözüniň iki manysy bar. Onuň bir manysy-ýer sürülýän sada gurluşly azalyň ýeri agdarýan bölegi, ýere girýän burny, ikinji manysy-agyr jenaýat edenleriň eline ýa-da aýagyna salynýan zynjyr, gandaldyr.

Zergärçilik bilen bagly sözler: Kümüş ussaçylygy, zergärçilik halkymyzyň taryhynda gadymdan bäri bellidir. Adamlar bu hünär bilen has irki döwürlerden bäri meşgullanypdyrlar. Munuň şeýledigine W.M. Massonyň ylmy netijeleri güwä geçýär. Ol Türkmenistanyň territoriýasynda altyn, kümüş işläp bejermegiň biziň eýýamymyzdan öňki IV asyrdan hem bolandygyny belleýär (Masson 1989:142). Diýmek, zergärçilik hünäriň gadymy bolşy ýaly, onda ulanylýan sözler-de gadymdyr.

Kümüş ussaçylygynyň sungat hökmünde ýüze çykmagy “Türkmen diliniň professional leksikasy” atly işde bellenilýär: “Zergärçilik sungaty halkyň medeni-estetiki islegini kanagatlandyrmak maksady bilen gelin-gyzlary, ahal-teke atlaryny bezemek, olary ozalkysyndan-da has gyzel, sypatly görkezmek zerurlygyndan ýüze çykan bolsa gerek” (TDPL 1986: 62).

Magtymgulynyň goşgularynda türkmen diliniň zergärçilik bilen bagly sözleri örän köp gabat gelýär. Muny beýik şahyryň özüniň zergär bolandygy bilen hem düşündirmek mümkindir. Olardan *altyn, kümüş, lagl, jöwahyr, dür, göwher, zümerret, ýakut, almaz, merjen, gaş, ýüzük* sözlerini görkezmek bolar:

*Dellallar ýygylyp, baha goýdular,
“Boýy deňi altyn- kümüş” diýdiler,
Lagl-u jöwahyrdan ança oýdular,
“Hälem bolsa arzan!” aýtdy, ýaranlar! (6 sah).*

*Ýüz ýigrimi dört müň dürdänäniň sensen baş göwheri,
Ummatynyň Şafygy, Magtymgulynyň manzary,
Ol Muhammet Ahmedi-Muhtary gördüm-şondadyr. (11 sah).*

*Ilki asman tutmuş ahterden zynat,
Ady Refe, asly ýaşyl zümerret. (37 sah).*

*Üçünji gök reňi aýynmaz otdan,
Ady Kaýdum, asly gyzyl ýakutdan. (37 sah).*

Dükan käni-Jahangiriň *almazy*,
Badahşan magdany-*lagly* siziňdir. (70 sah).

Meňli gyzyň *ýüzügine*,
Gaşlar goýsam kümüş bile.(123 sah).

Hiç ajaýyp dünýäde mundag ajaýyp bolmagay,
Gadyr-gymmat birle daşky *lagly-merjen* eýledi. (224 sah).

Sonuç

Türkmen edebiyatynyň beýik klassygy Magtymgulynyň goşgularyndaky kär-hünär sözleriniň ylmy taýdan öwrenilmegi dil biliminiň täze pudagy bolan durmuşy dilçiligi (sosiolingwistikany) türkmen diliniň mysalynda ösdürmekde täze mümkinçilikleri döredýär.

Kaynaklar

- BEKJÄÝEW, T. (2009). “Frazeologizmleriň Döremeginde Kär-Hünär Sözleriniň Gatnaşygy”. *Miras*, S.2.
- GARAJAÝEW, Ç. (1989). *Türkmen Dilinde Harby Leksika*. Aşgabat.
- Magtymguly Eserler Ýygındysy* (2013). Aşgabat.
- Magtymguly Şygyrlar. Üç tomluk* (1994). Aşgabat.
- MEREDOW, A (1997). *Magtymgulynyň Düşündirişli Sözlügi*. II bölüm. Gonbed Kabus.
- PENJIÝEW, M (1979). *Türkmen Diliniň Ekerançylyk Leksikasy*. Aşgabat. Ilm.
- Türkmen Diliniň Professional Leksikasy* (1986). Aşgabat.
- Türkmen Diliniň Sözlügi* (1962). Aşgabat.
- WELMYRADOW H. NYÝAZOW A. (1934). *Orsça-Türkmençe Terminologiýa Sözlügi*. Aşgabat-Baku.
- MASSON V.M. (1989). *Ilkinji Siwilizasiýalar*. Aşgabat.